

ความพึงพอใจของผู้ปฏิบัติธรรมเนกขัมมบารมีวัดปัญญาันทาราม

ตำบลคลองหก อำเภอลองหลวง จังหวัดปทุมธานี

Dharma - Practitioner's Satisfaction through Nekkhammaparami Panyanandharam

Temple, Khlong Subdistrict, Khlongluang District, Pathumthani Province

พระมหาสุริยันต์ บุญยอด และ ดร.สุวัฒน์ เงินกล้า

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเชิงสำรวจ มีวัตถุประสงค์ (1) เพื่อศึกษาความรู้ความเข้าใจในหลักธรรม (ศีล สมาธิ ปัญญา) และวิปัสสนากรรมฐานของผู้ปฏิบัติธรรมเนกขัมมบารมี วัดปัญญาันทาราม (2) เพื่อศึกษาความสามารถในการนำความรู้ ความเข้าใจ ในหลักธรรม (ศีล สมาธิ ปัญญา) และวิปัสสนากรรมฐานไปใช้ในชีวิตประจำวันของผู้ปฏิบัติธรรมเนกขัมมบารมี วัดปัญญาันทาราม (3) เพื่อศึกษาความพึงพอใจในการปฏิบัติธรรมเนกขัมมบารมี ณ วัดปัญญาันทาราม กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยคือ ผู้ปฏิบัติธรรมเนกขัมมบารมี ณ วัดปัญญาันทาราม จำนวน 284 คน เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลมี 2 แบบคือ (1) แบบสัมภาษณ์เชิงลึก เพื่อศึกษาพุทธิพิสัย จิตพิสัย ทักษพิสัย ของผู้ปฏิบัติธรรมเนกขัมมบารมี (2) แบบสอบถามเพื่อศึกษาความรู้ความเข้าใจ และความสามารถในการนำหลักธรรม (ศีล สมาธิ ปัญญา) และวิปัสสนากรรมฐานไปใช้ในชีวิตประจำวัน และศึกษาความพึงพอใจของผู้ปฏิบัติธรรมเนกขัมมบารมี สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ ได้แก่ ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน การทดสอบค่า t-test การวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว การทดสอบรายคู่ด้วยวิธีเชฟเฟ ผลการวิจัยสรุปได้ว่า ผู้ปฏิบัติธรรมเนกขัมมบารมี มีความรู้ ความเข้าใจ ในหลักธรรมและวิปัสสนากรรมฐานอยู่ในระดับที่สามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ ผู้ปฏิบัติธรรมเนกขัมมบารมี เพศหญิงมีระดับความรู้ความเข้าใจในหลักธรรม (ศีล สมาธิ ปัญญา) และวิปัสสนากรรมฐาน มากกว่าเพศชาย ผู้ปฏิบัติธรรมเนกขัมมบารมี มีความสามารถในการนำความรู้ความเข้าใจในหลักธรรม (ศีล สมาธิ ปัญญา) และวิปัสสนากรรมฐานไปใช้ในชีวิตประจำวัน ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ผู้ปฏิบัติธรรมเนกขัมมบารมีมีความพึงพอใจในภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด

คำสำคัญ : ความพึงพอใจ, ผู้ปฏิบัติธรรม, เนกขัมมบารมี

Abstract

This survey research had three objectives, namely; 1) to realize how much Nekkhammaparami practitioners at Panyanandharam Temple understood the threefold training (Morality, Concentration, Wisdom) and insight meditation, 2) to determine the ability of Nekkhammaparami practitioners at Panyanandharam Temple in applying those Dharma and insight meditation principles to their daily life, and finally, 3) to identify the level of satisfaction those Nekkhammaparami practitioners got from their practicing. The sampling group consisted of 284

Nekkhammaparami practitioners at Panyanandharam Temple. Two tools of data collection have been applied in this study; (1) In - depth interview, to study the domain of cognitive, affected and psychomotor in applying the principles to daily life of these Nekkhammaparami practitioners and (2) Questionnaires, to measure the knowledge, understanding and ability of these Nekkhammaparami practitioners in applying the Principles to their daily life and the level of satisfaction they have gained from practicing. The statistical data analysis was frequency, percentage, standard deviation, t-test, F - test and co-variance analysis (Scheffe's method). The research found that these Nekkhammaparami practitioners possessed a high enough level of knowledge and understanding in Dharma (Tri sika) and mental insight exercise principles to allow them to effectively apply them to their daily life. It is also found that female practitioners possessed higher levels of understanding than male practitioners. In general, these Nekkhammaparami practitioners demonstrated a high level of ability to apply the principles in their daily life. As a whole, they are most certainly satisfied with their achievement at the highest level.

Key words: satisfaction, practitioners, Nekkhammaparami

ความนำ

สภาพสังคมไทยในปัจจุบันพัฒนาไปอย่างก้าวไกลในทางด้านต่าง ๆ ทั้งทางด้านที่อยู่อาศัย ยานพาหนะ เทคโนโลยี เป็นต้น แต่การพัฒนาทั้งหมดนั้นเป็นการพัฒนาในทางวัตถุเป็นส่วนมาก ส่วนความเจริญทางด้านจิตใจนั้นกลับเสื่อมลงอย่างเห็นได้ชัดคงจะเห็นได้จากปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคม

ปัจจัยที่สำคัญประการหนึ่งที่ทำให้ชาวพุทธไม่ปฏิบัติตามคำสอนทางพระพุทธศาสนา คือ ระบบสังคมที่เปลี่ยนไปตามยุคสมัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเทคโนโลยีสมัยใหม่และความเจริญทางด้านวัตถุที่หลั่งไหลเข้ามาสู่ประเทศไทย ค่านิยมด้านวัตถุจากตะวันตก รวมถึงวิถีชีวิต วิถีสังคมที่ถูกหล่อหลอมด้วยแนวคิดบริโภคนิยม สถาบันเท็งเริงรมย์ และแหล่งอบายมุขอีกมากมาย ทำให้ประชาชนถูกดึงดูดเข้าสู่วิถีชีวิตแบบใหม่ ทอดทิ้งวิถีชีวิตแบบเดิม เพิ่มความเห็นแก่ตัว แข่งขันกันมากขึ้น ละทิ้งวัฒนธรรมประเพณีที่ดีงามดั้งเดิม ไม่สนใจการทำบุญ การเข้าวัดปฏิบัติธรรม วัดซึ่งเคยเป็นศูนย์กลางของชุมชน หรือเป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชนจึงถูกลดบทบาทลงโดยปริยาย

ญาณภัทร ยอดแก้ว (2551, หน้า 2-4) กล่าวว่า ในยุคปัจจุบันอาจมีสถานการณ์บางอย่างที่ทำให้เกิดข้อกังขาในความเป็นเมืองพุทธของประเทศไทย สถานการณ์ที่ว่านั้นได้แก่ สภาพปัญหาสังคมที่เกิดขึ้นไม่เว้นแต่ละวัน รวมถึงวิถีชีวิตของผู้คนในสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย กล่าวคือ ในปัจจุบันนี้สังคมไทยประสบกับปัญหาต่างๆมากมาย โดยเฉพาะปัญหาที่เกี่ยวกับความเสื่อมทางด้านศีลธรรมจรรยาของประชาชนในชาติ

จากผลเบื้องต้นนั้นการปฏิบัติธรรมจึงเป็นสิ่งสำคัญในการดำเนินชีวิตสำหรับมนุษย์ เนื่องจากเป็นหนทางที่ทำให้รู้จักตนเอง รู้สภาวะธรรมตามความเป็นจริง โดยมีหลักสำคัญคือการเจริญสติกับขณะปัจจุบัน เมื่อมนุษย์ทุกคนสามารถดำรงชีวิตอย่างมีสติได้มากขึ้น ความ ผิดพลาด ความพลั้งเผลอทางกายวาจา และ ใจจะลดน้อยลง จึงส่งผลให้การทำกิจการงานต่างๆ มีประสิทธิภาพมากขึ้น

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดช ทรงให้ความสำคัญต่อการประพฤติปฏิบัติธรรม พระองค์ได้พระราชทานพระบรมราโชวาทว่า “การ

ปฏิบัติส่งเสริมและทำนุบำรุงพระศาสนานั้น แม้จะมี
แง่มุมและรายละเอียดในเนื้อหาการปฏิบัติ ข้อปฏิบัติ
หรือในวิธีปฏิบัติ อย่างไรก็ตามท่านทั้งหลายไม่ควรจะ
ทิ้งหลักการที่ว่า เราจำเป็นต้องส่งเสริมการศึกษาและ
ปฏิบัติธรรมะขั้นพื้นฐานให้มาก ทั้งนี้เพราะธรรมะขั้น
พื้นฐานนั้น คนทั่วไปเรียนรู้ได้ง่ายเข้าใจได้ชัดและ
ปฏิบัติได้ผล..เมื่อชาวพุทธรู้ธรรมะปฏิบัติธรรมกัน
อย่างถูกต้องทั่วถึงมากขึ้น การปฏิบัติเบียดเบียนพระ
ศาสนาให้เศร้าหมองก็จะลดน้อยลงและพระศาสนาก็
จะเจริญมั่นคงขึ้น เพราะชาวพุทธเราด้วยกันทำนุบำรุง
โดยประการดังกล่าวนี้” (คณฺย จันทรเจ้าฉาย, 2550,
หน้า 40-42)

การปฏิบัติธรรมบวชนิกขัมมบารมีจึงเป็น
วิธีการหนึ่งที่พุทธศาสนิกชนได้ประพฤติปฏิบัติธรรม
ด้วยการศึกษาพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าโดย
ปฏิบัติตนตนให้อยู่ในกรอบของพระธรรมวินัย เพื่อ
เป็นการนำตนให้พ้นจากความทุกข์ในที่สุด

จากเหตุผลดังกล่าวผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะ
ศึกษาความรู้ความเข้าใจในหลักธรรม (ศีล สมาธิ
ปัญญา) วิปัสสนากรรมฐาน ตลอดจนการนำไปปฏิบัติ
ในชีวิตประจำวัน และความพึงพอใจ ของผู้ปฏิบัติ
ธรรมนิกขัมมบารมี วัดปัญญานันทาราม ตำบลคลอง
หก อำเภอกลองหลวง จังหวัดปทุมธานี

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาความรู้ความเข้าใจในหลักธรรม
(ศีล สมาธิ ปัญญา) และวิปัสสนากรรมฐานของผู้
ปฏิบัติธรรมนิกขัมมบารมี วัดปัญญานันทาราม ตำบล
คลองหก อำเภอกลองหลวง จังหวัดปทุมธานี

2. เพื่อศึกษาความสามารถในนำความรู้ ความ
เข้าใจ ในหลักธรรม (ศีล สมาธิ ปัญญา) และวิปัสสนา
กรรมฐาน ไปใช้ในชีวิตประจำวันของผู้ปฏิบัติธรรม
นิกขัมมบารมี วัดปัญญานันทาราม ตำบลคลองหก
อำเภอกลองหลวง จังหวัดปทุมธานี

3. เพื่อศึกษาความพึงพอใจในการปฏิบัติธรรม
นิกขัมมบารมีวัดปัญญานันทาราม ตำบลคลองหก
อำเภอกลองหลวง จังหวัดปทุมธานี

แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) (2551,
หน้า 213) กล่าวว่า ฉันทะ คือความพอใจ ความต้องการ
ที่จะทำ ใฝ่ใจรักจะทำสิ่งนั้นอยู่เสมอ และปรารถนาจะ
ทำให้ได้ผลดียิ่ง ๆ ขึ้นไป

สุวณณา ไบเจริญ (2540, หน้า 27) ได้ให้
ความหมายของความพึงพอใจไว้ว่า ความพึงพอใจ
หมายถึงความรู้สึกที่ดี ที่ชอบ และพอใจของบุคคลอัน
เป็นผลเนื่องมาจากแรงจูงใจหรือสิ่งจูงใจที่ได้รับ ทำให้
เกิดความรู้สึกตั้งใจและเต็มใจที่จะปฏิบัติสิ่งนั้นให้
บรรลุตามเป้าหมายและประโยชน์สูงสุดซึ่งผลจาก
ความพึงพอใจคือความต้องการ

วราภรณ์ กัมหะสิริ (2545, หน้า 132) ได้ให้
ความหมายของความพึงพอใจไว้ว่า หมายถึงระดับ
ความพึงพอใจของประชาชนที่เกิดขึ้นหลังได้รับบริการ
ว่า เจ้าหน้าที่สามารถตอบสนองความต้องการ หรือ
แก้ไขปัญหาที่ตนประสบอยู่ได้หรือไม่ และทำให้
ประชาชนเกิดความภาคภูมิใจมากน้อยเพียงใด

ญาณภัทร ยอดแก้ว (2551, หน้า 67) กล่าวว่า
ความพึงพอใจนั้นเกี่ยวข้องกับความรู้สึกเป็นหลัก
ลักษณะสำคัญของความรู้สึกพึงพอใจคือ พอใจ ยินดี
ชอบใจ เห็นด้วย สมหวังซึ่งเมื่อพิจารณาแล้วอาจแบ่ง
ความหมายได้ 2 แง่มุมได้แก่ เหตุและผล คือ

1. ในแง่เหตุ ความพึงพอใจ หมายถึง ความ
เต็มใจ ความรัก ความชอบใจที่จะทำงานต่าง ๆ เพื่อให้
งานประสบผลสำเร็จ ความพึงพอใจในลักษณะนี้เป็น
เหตุให้บุคคลนำความรู้ ความสามารถที่มีออกมาใช้
อย่างเต็มที่ในการทำงาน หรือเป็นแรงจูงใจให้บุคคล
ทำงานหรือร่วมงานต่าง ๆ อย่างมีความสุขใจ ซึ่ง
สอดคล้องกับหลักคำสอนเรื่องอิทธิบาท 4 (คุณธรรมที่

ทำให้ประสบความสำเร็จในกิจต่าง ๆ ในทางพระพุทธศาสนา) ข้อแรกที่ว่า ฉันทะ คือ ความพอใจในกิจนั้น ๆ นั้นเอง

2. ในแง่ผล ความพึงพอใจ หมายถึง ความรู้สึกด้านบวกที่เกิดจากการได้รับสิ่งต่าง ๆ ซึ่งเป็นที่ชอบใจ พอใจ ประทับใจ ยินดี และสมหวัง เป็นต้น ความพึงพอใจลักษณะนี้ เป็นความพึงพอใจที่เป็นผลของการปฏิบัติงานของผู้อื่นหรือปัจจัยภายนอกอื่น ๆ ที่มากระทบอารมณ์ของตนแล้วทำให้รู้สึกดี เช่น รู้สึกว่าสถานที่สบาย บรรยากาศร่มรื่น เส้นทางสะอาด อาหาร-น้ำปานะอร่อย เป็นต้น ในทางพระพุทธศาสนา อาจจัดความรู้สึกที่เป็นบวกเหล่านี้ไว้ในกลุ่มของ “สุขเวทนา” คือความสุขสบายทางกายทางใจ

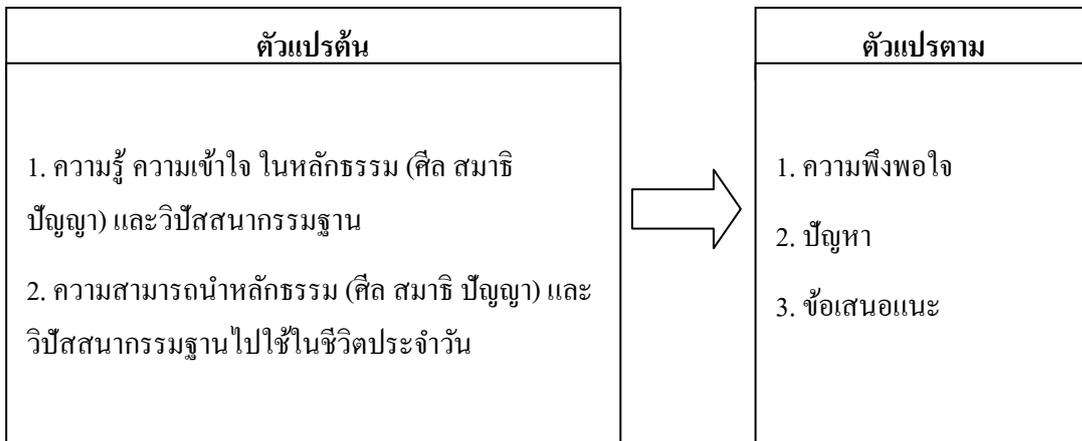
พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์ ให้ความหมายของคำว่าเนกขัมมะ หมายถึง การออกจากกาม, การออกบวช, ความปลอดโปร่งจากสิ่งล่อเร้า

เขี้ยววน (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า 106)

พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสตร์ ให้ความหมายของคำว่าเนกขัมมะ หมายถึง การละเหย้าเรือนออกไปบวชเป็นนักบวช การละชีวิตทางโลกไปสู่ชีวิตอันบริสุทธิ์เป็นการปลดเปลื้องตนจากโลกียวิสัยไปบำเพ็ญเพียร เพื่อปลอดจากราคะและตัณหา ปกติใช้เรียกการออกบวชของนักบวชทุกประเภท และใช้ได้ทั้งชายและหญิง (พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ. 9 ราชบัณฑิต), พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสตร์, หน้า 426)

เนกขัมมบารมี หมายถึง การนุ่งขาวห่มขาว และสังวรระวังอยู่ด้วยความสงบสำรวมทั้งทางกาย วาจา และใจ ด้วยความตระหนักในพระธรรมวินัยที่ตนได้ตั้งใจรักษา เพื่อให้เกิดความสงบสุขตามที่ตนปรารถนา ไม่ประพฤติก้าวล่วงศีลที่ตนรักษาศีลทั้ง 8 ข้อ (สวคมนตรีแปลไทย ฉบับนักเรียน, 2550, หน้า 10)

กรอบแนวคิดการวิจัย

สมมติฐานการวิจัย

1. ผู้ปฏิบัติธรรมเนกขัมมบารมีที่มีเพศแตกต่างกัน มีความพึงพอใจที่แตกต่างกัน
2. ผู้ปฏิบัติธรรมเนกขัมมบารมีที่มีอายุแตกต่างกัน มีความพึงพอใจที่แตกต่างกัน

3. ผู้ปฏิบัติธรรมเนกขัมมบารมีที่มีอาชีพแตกต่างกัน มีความพึงพอใจที่แตกต่างกัน
4. ผู้ปฏิบัติธรรมเนกขัมมบารมีที่มีระดับการศึกษาแตกต่างกัน มีความพึงพอใจที่แตกต่างกัน

5. ผู้ปฏิบัติธรรมเนกขัมมบารมีที่มีความรู้ความเข้าใจ ในหลักธรรม (ศีล สมาธิ ปัญญา) และวิปัสสนากรรมฐานแตกต่างกัน มีความพึงพอใจที่แตกต่างกัน

6. ผู้ปฏิบัติธรรมเนกขัมมบารมีที่สามารถนำหลักธรรม (ศีล สมาธิ ปัญญา) และวิปัสสนากรรมฐานไปใช้ในชีวิตประจำวันแตกต่างกัน มีความพึงพอใจที่แตกต่างกัน

วิธีดำเนินการวิจัย

เป็นการวิจัยเชิงสำรวจ

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

1. ประชากร ได้แก่ ผู้มาปฏิบัติธรรมเนกขัมมบารมี วัดปัญญานันทาราม ตำบลคลองหก อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี จำนวนทั้งสิ้น 980 คน

2. กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ผู้มาปฏิบัติธรรมเนกขัมมบารมี วัดปัญญานันทาราม ตำบลคลองหก อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานีที่มาปฏิบัติธรรมจำนวน 284 คน โดยทำการสุ่มตัวอย่างด้วยวิธีสุ่มอย่างง่าย ซึ่งกำหนดขนาดของกลุ่มตัวอย่างโดยใช้สูตรทายโรยามาน (อ้างอิงในพวงรัตน์ ทวีรัตน์, 2543, หน้า 285)

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

แบบสอบถาม (Questionnaire)

ทดสอบผู้เข้าปฏิบัติธรรมเนกขัมมบารมีเพื่อวัดความรู้ ความเข้าใจในหลักธรรม(ศีล สมาธิ ปัญญา) และวิปัสสนากรรมฐาน ตลอดจนความสามารถในการนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ความพึงพอใจ และปัญหา ข้อเสนอแนะ ความคิดเห็นอื่น ๆ โดยแบ่งออกเป็น 4 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับรายละเอียดและสถานภาพของผู้ตอบแบบสอบถาม

ตอนที่ 2 แบ่งออกเป็น 2 ส่วน

ส่วนที่ 1 เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับความรู้ ความเข้าใจ ในหลักธรรม (ศีล สมาธิ ปัญญา) และวิปัสสนากรรมฐาน ลักษณะของคำถามเป็นแบบทดสอบความรู้ โดยแต่ละข้อคำถามมีตัวเลือกให้ตอบ 4 ตัวเลือก ซึ่งผู้ตอบเลือกคำตอบได้เพียง 1 คำตอบเท่านั้น เกณฑ์การแปลผลเพื่อวัดระดับความรู้ความเข้าใจใช้วิธีวัดแบบอิงเกณฑ์ (Criterion Referenc) บุญธรรม กิจปริดาบริสุทธิ (2546, หน้า 158)

ส่วนที่ 2 เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับความสามารถนำหลักธรรม (ศีล สมาธิ ปัญญา) และวิปัสสนากรรมฐานไปใช้ในชีวิตประจำวัน มีลักษณะคำถามเป็นแบบ Likert scale 5 ระดับ

ตอนที่ 3 เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับความพึงพอใจ ในการการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานและการพึงธรรม ปฏิปทา(ลักษณะ)ของพระวิปัสสนาจารย์ ความพอเพียงของอาหาร-น้ำปานะและการบริการของเจ้าหน้าที่ ความเหมาะสมของสถานที่พัก-ที่ปฏิบัติธรรมและการบริการของเจ้าหน้าที่ โดยใช้เกณฑ์การแปลความหมายค่าเฉลี่ยของบุญชม ศรีสะอาด (2545, หน้า 100)

ตอนที่ 4 เป็นแบบสอบถามปลายเปิด (open ended) ปัญหา และข้อเสนอแนะ

โดยแบบสอบถามทั้งหมด มีจำนวน 51 ข้อ และมีการหาค่าความเชื่อมั่นอยู่ที่ .8179

การเก็บรวบรวมข้อมูล

1. ผู้วิจัยได้แจ้งความประสงค์ที่จะส่งแบบสอบถาม และขอความร่วมมือในการตอบแบบสอบถามกับผู้ปฏิบัติธรรมเนกขัมมบารมีขณะปฏิบัติธรรมอยู่ที่วัดปัญญานันทาราม

2. ส่งแบบสอบถามทางไปรษณีย์ จำนวน 284 ฉบับ และอำนวยความสะดวกต่อการส่งกลับโดยคิดแถมฟรี พร้อมชื่อที่อยู่ผู้วิจัย

3. นำแบบสอบถามที่ได้รับกลับคืนมา จำนวน 284 ฉบับ มาตรวจสอบความสมบูรณ์ พบว่าแบบสอบถามทุกฉบับสมบูรณ์ คิดเป็นร้อยละ 100 จากนั้นจึงนำไปวิเคราะห์ข้อมูล

สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

ข้อมูลจากแบบสอบถาม ใช้โปรแกรมสำเร็จรูป SPSS วิเคราะห์ข้อมูลทางสถิติ แบบสอบถามทั้ง 4 ตอนดังนี้

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม ใช้สถิติพื้นฐานในการวิเคราะห์ด้วยการแจกแจงความถี่ และหาค่าจำนวนร้อยละ

ตอนที่ 2 แบ่งออกเป็น 2 ส่วน

ส่วนที่ 1 ความรู้ ความเข้าใจ ในหลักธรรม (ศีล สมาธิ ปัญญา) และวิปัสสนากรรมฐานของผู้ปฏิบัติธรรมเนกขัมมบารมี จำแนกตามข้อมูลส่วนบุคคล ใช้สถิติพื้นฐานในการวิเคราะห์หาค่าจำนวนร้อยละ

ส่วนที่ 2 ความสามารถในการนำหลักธรรม (ศีล สมาธิ ปัญญา) และวิปัสสนากรรมฐานไปใช้ในชีวิตประจำวัน ใช้สถิติพื้นฐานในการวิเคราะห์ค่าเฉลี่ย และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน

ตอนที่ 3 ความพึงพอใจของผู้ปฏิบัติธรรมเนกขัมมบารมี จำแนกตามด้าน และรวมข้อของแต่ละด้าน ใช้สถิติพื้นฐานในการวิเคราะห์หาค่าเฉลี่ย และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน

(1) การเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างความพึงพอใจกับปัจจัยส่วนบุคคลของผู้ปฏิบัติธรรมเนกขัมมบารมี จำแนกตามเพศ ใช้สถิติอนุมานการทดสอบค่า t-test

(2) การเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างความพึงพอใจกับปัจจัยส่วนบุคคลของผู้ปฏิบัติธรรมเนกขัมมบารมี จำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคลคือ อายุ อาชีพ, ระดับการศึกษา, ความรู้ ความเข้าใจ ใน

หลักธรรม (ศีล สมาธิ ปัญญา) และวิปัสสนากรรมฐาน, การนำความรู้ ความเข้าใจ ในหลักธรรม (ศีล สมาธิ ปัญญา) และวิปัสสนากรรมฐาน ไปใช้ใน ชีวิตประจำวัน ใช้สถิติอนุมาน การวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว F-test

ตอนที่ 4 ปัญหาอุปสรรค ข้อเสนอแนะ และแนวทางแก้ไข ใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis)

ผลการวิจัย

1. ระดับความรู้ ความเข้าใจในหลักธรรม(ศีล สมาธิ ปัญญา) และวิปัสสนากรรมฐานของผู้ปฏิบัติธรรมเนกขัมมบารมีวัดปัญญานันทาราม

1.1 ผู้ปฏิบัติธรรมเนกขัมมบารมีวัดปัญญานันทาราม มีความรู้ ความเข้าใจในหลักธรรม (ศีล สมาธิ ปัญญา) และวิปัสสนากรรมฐาน อยู่ในระดับสูง มีจำนวนมากที่สุด คือ 168 คน คิดเป็นร้อยละ 59.15 มีระดับความรู้ ความเข้าใจในระดับปานกลาง มีจำนวน 113 คน คิดเป็นร้อยละ 39.79 และมีความรู้ความเข้าใจในระดับต่ำ มีจำนวนน้อยที่สุด คือ 3 คน คิดเป็นร้อยละ 1.06

2. ความสามารถในการนำความรู้ ความเข้าใจในหลักธรรมและวิปัสสนากรรมฐานไปใช้ใน ชีวิตประจำวันของผู้ปฏิบัติธรรมเนกขัมมบารมีวัดปัญญานันทาราม

2.1 ผู้ปฏิบัติธรรมเนกขัมมบารมีมีความสามารถในการนำความรู้ ความเข้าใจในหลักธรรมและวิปัสสนากรรมฐานไปใช้ใน ชีวิตประจำวัน ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก

3. ความพึงพอใจของผู้ปฏิบัติธรรมเนกขัมมบารมีวัดปัญญานันทาราม

3.1 ผู้ปฏิบัติธรรมเนกขัมมบารมีวัดปัญญานันทาราม มีความพึงพอใจในภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด

เปรียบเทียบความพึงพอใจของผู้
ปฏิบัติธรรมเนกขัมมบารมี วัดปัญญานันทาราม

(1) ผู้ปฏิบัติธรรมเนกขัมมบารมีวัด
ปัญญานันทารามที่มีเพศต่างกัน มีความพึงพอใจ
แตกต่างกัน

(2) ผู้ปฏิบัติธรรมเนกขัมมบารมีวัด
ปัญญานันทารามที่มีอายุต่างกัน มีความพึงพอใจ
แตกต่างกันอย่าง

(3) ผู้ปฏิบัติธรรมเนกขัมมบารมี วัด
ปัญญานันทารามที่มีอาชีพต่างกัน มีความพึงพอใจไม่
แตกต่างกัน

(4) ผู้ปฏิบัติธรรมเนกขัมมบารมี วัด
ปัญญานันทารามที่มีระดับการศึกษาต่างกัน มีความพึง
พอใจไม่แตกต่างกัน

(5) ผู้ปฏิบัติธรรมเนกขัมมบารมี วัด
ปัญญานันทารามที่มีระดับความรู้ ความเข้าใจใน
หลักธรรม(ศีล สมาธิ ปัญญา)และวิปัสสนากรรมฐาน
ต่างกันมีความพึงพอใจไม่แตกต่างกัน

(6) ผู้ปฏิบัติธรรมเนกขัมมบารมีวัด
ปัญญานันทารามที่มีการนำหลักธรรม (ศีล สมาธิ
ปัญญา) และวิปัสสนากรรมฐาน ไปใช้ในชีวิตประจำวัน
ต่างกัน มีความพึงพอใจแตกต่างกัน

4. ปัญหาอุปสรรค ข้อเสนอแนะของผู้
ปฏิบัติธรรมเนกขัมมบารมีวัดปัญญานันทาราม

5.1 ด้านวิปัสสนากรรมฐาน พบว่า ผู้
ปฏิบัติธรรมเนกขัมมบารมีวัดปัญญานันทาราม ไม่
สามารถควบคุมจิตให้สงบได้ มี ขณะนั่งสมาธิเกิด
ความง่วงนอน และมียุกัดทำให้เสียสมาธิ รวมถึงมี
ปัญหาหัวเข่า ทำให้ไม่สามารถนั่งสมาธิได้สะดวก

ข้อเสนอแนะ พบว่า ผู้ปฏิบัติธรรม
เนกขัมมบารมี วัดปัญญานันทาราม มีความต้องการให้
พระวิปัสสนาจารย์ช่วยแนะนำเทคนิคการทำสมาธิ
เพิ่มเติม ตลอดจนติดต่อองค์การบริหารส่วนตำบล
เพื่อให้พ่นยาไล่ยุง และควรมีการเดินทางงมให้มากกว่า

นั่งสมาธิ ส่วนผู้ที่มีปัญหาด้านสุขภาพให้นั่งเก้าอี้แทน
การนั่งพื้น

5.2 ด้านปฏิบัติ(ลักษณะ)ของพระ
วิปัสสนาจารย์ พบว่า พระวิปัสสนาจารย์เน้นบรรยาย
เนื้อหาสาระมากเกินไป ทำให้ผู้ปฏิบัติธรรมเนกขัมม
บารมีง่วงนอน และพระวิปัสสนาจารย์พูดเสียงเบา ทำ
ให้ผู้ฟังได้ยินไม่ชัดเจน

ข้อเสนอแนะ พบว่า ผู้ปฏิบัติธรรม
เนกขัมมบารมีมีความต้องการให้เน้นปฏิบัติมากกว่า
บรรยายเนื้อหาสาระ และพูดให้เสียงดัง มีเสียงสูงเสียง
ต่ำ

5.3 ด้านอาหาร-น้ำปานะ พบว่า
อาหารเช้าไม่เพียงพอ เจ้าหน้าที่บริการเรื่องอาหารพูด
เสียงดัง และใช้คำพูดไม่สุภาพ รวมถึง น้ำดื่มไม่สะอาด

ข้อเสนอแนะ พบว่า ผู้ปฏิบัติธรรม
เนกขัมมบารมีมีความต้องการให้ทางวัดทำอาหารเช้า
ให้เพียงพอกับจำนวนคนที่มาปฏิบัติธรรม ควรมีการ
อบรมนิสัยเจ้าหน้าที่บริการเรื่องอาหาร และควรเปิด
ร้านค้าขายน้ำดื่มภายในวัด

5.4 ด้านอาคารสถานที่ และสิ่ง
อำนวยความสะดวก พบว่า จำนวนห้องน้ำที่ศาลา ณ
ระนอง และที่พักมีไม่เพียงพอ ศาลา ณ ระนองไม่
สามารถรองรับคนที่มาปฏิบัติได้ทั้งหมด อากาศไม่
ถ่ายเท และร้อน มี เสียงรบกวนจากนักเรียนที่มาเข้าค่าย
พุทธบุตร ไฟทางเดินบางจุดไม่มี ทำให้ไม่สะดวกใน
การเดินทางไป-กลับที่พัก

ข้อเสนอแนะ พบว่า ผู้ปฏิบัติธรรม
เนกขัมมบารมีมีความต้องการให้สร้างห้องน้ำที่ศาลา ณ
ระนองและที่พักเพิ่มเติม ให้วัดติดตั้งเครื่องปรับอากาศ
ในศาลาปฏิบัติธรรม แยกสถานที่พักระหว่างเนกขัมม
บารมีกับค่ายพุทธบุตร และติดตั้งไฟทางเดินเพิ่มเติม

5.5 ด้านอื่น ๆ พบว่า ทางแยกบางจุด
ไม่มีป้ายบอกทางมาวัด และไม่มีรถประจำทางผ่านวัด

ทำให้การเดินทางมาวัดไม่สะดวก สำหรับคนที่ไม่มียานยนต์ส่วนบุคคล

การอภิปรายผล

จากการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยขออภิปรายผลตามวัตถุประสงค์ดังนี้

1. ผู้ปฏิบัติธรรมเนกขัมมบารมีวัดปัญญาันทาราม มีความรู้ ความเข้าใจในหลักธรรม (ศีล สมาธิ ปัญญา) และวิปัสสนากรรมฐาน อยู่ในระดับระดับสูงมากที่สุด รองลงมาคือระดับปานกลาง และระดับต่ำตามลำดับ สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระอาทิตย์ ยานันท์ (2552, บทคัดย่อ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การพัฒนาอุบาสกอุบาสิกาตามแนวพุทธวิธี ศึกษาผลสัมฤทธิ์โครงการเพิ่มโอกาสสวชนเนกขัมมบารมีของวัดปัญญาันทาราม ตำบลคลองหก อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี พบว่า ผู้เข้ามาบวชนเนกขัมมบารมีส่วนใหญ่เป็นผู้หญิง มีความรู้ความเข้าใจเรื่องศีลมากที่สุด รองลงมาได้แก่เป็นเรื่องปัญญาและสมาธิตามลำดับ สอดคล้องกับ

2. ผู้ปฏิบัติธรรมเนกขัมมบารมีมีความสามารถในการนำความรู้ ความเข้าใจในหลักธรรมและวิปัสสนากรรมฐานไปใช้ในชีวิตประจำวัน ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก สอดคล้องกับงานวิจัยของพระศรัย วัจจำ (2553, หน้า 133) ศึกษาวิจัยเรื่องการประเมินผลสัมฤทธิ์หลักสูตรฝึกอบรมคุณธรรมค่ายพุทธบุตร พุทธธรรม พบว่าเยาวชนมีการนำหลักธรรมไปประยุกต์ใช้ระดับมาก สอดคล้องกับ วิไล อุ่นเจ้าบ้าน (2554, หน้า 74) ศึกษาวิจัยเรื่องศึกษาพฤติกรรมกรรมการนำศีล 5 ไปใช้ในชีวิตประจำวันของผู้บริหารและสมาชิกองค์กรบริหารส่วนตำบลในอำเภอตะพานหิน จังหวัดพิจิตร พบว่าผู้บริหารและสมาชิกองค์กรบริหารส่วนตำบล ในอำเภอตะพานหิน จังหวัดพิจิตร มีระดับพฤติกรรมการ

นำศีล 5 ไปใช้ในชีวิตประจำวัน โดยรวมอยู่ในระดับมาก

3. ผู้ปฏิบัติธรรมเนกขัมมบารมีวัดปัญญาันทารามมีความพึงพอใจในภาพรวม อยู่ในระดับมากที่สุด สอดคล้องกับงานวิจัยของ ญาณภัทร ยอดแก้ว (2551, หน้า 191) ศึกษาวิจัยเรื่องการพัฒนาโครงการปฏิบัติธรรมเนื่องในวันสำคัญ กรณีศึกษาวัดเอก อำเภอกระแสนันธุ์ จังหวัดสงขลา พบว่า ผู้เข้าร่วมโครงการปฏิบัติธรรมเนื่องในวันสำคัญของวัดเอก อำเภอกระแสนันธุ์ จังหวัดสงขลา มีความพึงพอใจต่อโครงการโดยภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด

3.1 ผู้ปฏิบัติธรรมเนกขัมมบารมีวัดปัญญาันทารามที่มีเพศต่างกันมีความพึงพอใจในภาพรวมทุกด้านแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 สอดคล้องกับ พระมหาขุนทอง อุดควโร (สนนนำพา) (2554, หน้า 73) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องความพึงพอใจของนักเรียนที่มีต่อการจัดการสภาพแวดล้อมโรงเรียน ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย อำเภอบ้านสร้าง จังหวัดปราจีนบุรี โดยภาพรวม พบว่า นักเรียนที่มีเพศต่างกันมีความพึงพอใจต่อการจัดการสภาพแวดล้อมแตกต่างกัน

3.2 ผู้ปฏิบัติธรรมเนกขัมมบารมีวัดปัญญาันทารามที่มีอายุต่างกัน มีความพึงพอใจในภาพรวมทุกด้านแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 สอดคล้องกับ พระอุเทน อุเทโน (2554, หน้า 84) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ความพึงพอใจของนักเรียนที่มีต่อการบริหารงานวิชาการ โรงเรียนมัธยมศึกษา อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี พบว่า นักเรียนที่มีอายุต่างกัน มีความคิดเห็นเกี่ยวกับความพึงพอใจของนักเรียนที่มีต่อการบริหารงานวิชาการ โรงเรียนมัธยมศึกษา แตกต่างกัน

3.3 ผู้ปฏิบัติธรรมเนกขัมมบารมีวัดปัญญาันทารามที่มีอาชีพต่างกันมีความพึงพอใจในภาพรวมทุกด้านแตกต่างกัน ไม่แตกต่างกัน

3.4 ผู้ปฏิบัติธรรมเนกขัมมบารมี วัด
ปัญญานันทารามที่มีระดับการศึกษาต่างกันมีความพึง
พอใจในภาพรวมทุกด้าน ไม่แตกต่างกัน

3.5 ผู้ปฏิบัติธรรมเนกขัมมบารมี วัด
ปัญญานันทารามที่มีระดับความรู้ ความเข้าใจใน
หลักธรรม(ศีล สมาธิ ปัญญา)และวิปัสสนากรรมฐาน
ต่างกันมีความพึงพอใจ ในภาพรวมทุกด้านไม่แตกต่าง
กัน

3.6 ผู้ปฏิบัติธรรมเนกขัมมบารมีวัด
ปัญญานันทารามที่มีการนำหลักธรรม (ศีล สมาธิ
ปัญญา) และวิปัสสนากรรมฐานไปใช้ในชีวิตประจำวัน
ต่างกัน มีความพึงพอใจในภาพรวมทุกด้านแตกต่างกัน
อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 โดยพบว่า ผู้
ปฏิบัติธรรมเนกขัมมบารมีที่มีการนำหลักธรรม (ศีล
สมาธิ ปัญญา) และวิปัสสนากรรมฐานไปใช้ใน
ชีวิตประจำวันในระดับมากที่สุด มีความพึงพอใจ
แตกต่างกันกับผู้ปฏิบัติธรรมเนกขัมมบารมีที่มีการนำ
หลักธรรม (ศีล สมาธิ ปัญญา) และวิปัสสนากรรมฐาน
ไปใช้ ในชีวิตประจำวันในระดับมากและปานกลาง ซึ่ง
เป็นไปได้ว่า ผู้ปฏิบัติธรรมเนกขัมมบารมีที่มีการนำ
หลักธรรม (ศีล สมาธิ ปัญญา) และวิปัสสนากรรมฐาน
ไปใช้ในชีวิตประจำวัน ในระดับมากที่สุด มีความ
ปรารถนาที่จะปฏิบัติธรรมให้มากยิ่งขึ้นไปอีก และไม่
อ้อมในการทำความดี เพราะฉันทะคือความพึงพอใจ
ในทางพระพุทธศาสนาได้เกิดในตัวของผู้ผู้นั้นอย่างแรง
กล้า ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของพระพรหมคุณาภรณ์
(ป.อ.ปยุตฺโต) ว่า “ฉันทะ คือความพอใจ ความต้องการ
ที่จะทำ ใฝ่ใจรักจะทำสิ่งนั้นอยู่เสมอ และปรารถนาจะ
ทำให้ได้ผลดียิ่ง ๆ ขึ้นไป” (พจนานุกรมพุทธศาสตร์
ฉบับประมวลธรรม, หน้า 213) ทำให้ทั้งสองกลุ่มมี
ความพึงพอใจที่แตกต่างกัน ด้วยว่าเมื่อเกิดฉันทะขึ้นใน
ตัวของใครแล้ว ผู้นั้นย่อมต้องการทำแต่สิ่งที่ดีงาม และ
ทำประโยชน์นั้นให้สำเร็จ ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าว
ของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ว่า “สิ่งที่ฉันทะ

ต้องการคือ ความจริงและสิ่งที่ดีงาม แล้วมีความหมาย
ขยายออกไปว่า ต้องการความรู้จริง ต้องการทำในสิ่งที่
ดีงามหรือภาวะที่ดีงามเกิดขึ้น อยากทำในสิ่งที่เป็
ประโยชน์สำเร็จผลเป็นจริงขึ้น” (พุทธธรรม, หน้า 493-
494)

4. ปัญหาอุปสรรค ข้อเสนอแนะ

4.1 ด้านวิปัสสนากรรมฐานส่วน
ใหญ่ พบว่า ไม่สามารถควบคุมจิตใจสงบได้และเกิด
ความง่วงนอน ได้แนะนำให้พระวิปัสสนาจารย์ช่วย
แนะนำเทคนิคการทำสมาธิเพิ่มเติมและควรมีการเดิน
จงกรมให้มากกว่านั่งสมาธิเพื่อลดความง่วงนอน

4.2 ด้านปฏิบัติ(ลักษณะ)ของพระ
วิปัสสนาจารย์ ส่วนใหญ่พบว่า พระวิปัสสนาจารย์เน้น
บรรยายเนื้อหาสาระมากเกินไป โดยได้แนะนำว่าควร
เน้นปฏิบัติมากกว่าบรรยายเนื้อหาสาระ

4.3 ด้านอาหาร-น้ำปานะ ส่วนใหญ่
พบว่า ในบางวันอาหารเข้าไม่เพียงพอ และเจ้าหน้าที่ใช้
คำพูดไม่สุภาพ ได้แนะนำว่า ควรทำอาหารให้เพียงพอ
และมีการอบรมเจ้าหน้าที่เรื่องการใช้คำพูด

4.4 ด้านอื่น ๆ ส่วนใหญ่พบว่า
เส้นทางมาวัดทางแยกบางจุด ไม่มีป้ายบอกทาง และไม่มี
รถประจำทางผ่านวัดทำให้การเดินทางมาวัดไม่
สะดวก ได้แนะนำว่าให้วัดติดป้ายบอกทางมาวัด
เพิ่มเติม และวัดควรมีบริการรถรับ-ส่งผู้ปฏิบัติธรรม

ข้อเสนอแนะการวิจัย

1. ด้านอาคารสถานที่ และสิ่งอำนวยความสะดวก
สะดวก ส่วนใหญ่พบว่า ห้องน้ำที่ศาลา และที่พักมีไม่
เพียงพอ และอากาศร้อน ได้แนะนำว่า ควรสร้าง
ห้องน้ำเพิ่ม และติดตั้งเครื่องปรับอากาศในศาลา

2. ด้านอื่น ๆ ส่วนใหญ่พบว่า เส้นทางมาวัด
ทางแยกบางจุด ไม่มีป้ายบอกทาง และไม่มีรถประจำ
ทางผ่านวัดทำให้การเดินทางมาวัดไม่สะดวก ได้

แนะนำว่าให้วัดติดป้ายบอกทางมาวัดเพิ่มเติม และวัด
ควรมีบริการรถรับ-ส่งผู้ปฏิบัติธรรม

เอกสารอ้างอิง

- กชปณฺฑ สุทฺธปญฺญาภฺต. (2541). ความสัมพันธ์ระหว่างการปฏิบัติตนตามหลักไตรสิกขา(ศีล สมาธิ และปัญญา) กับ
พฤติกรรมกรรมการปฏิบัติงานของผู้บริหารโรงเรียน สังกัดกรมสามัญศึกษา จังหวัดชัยภูมิ. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์
มหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยขอนแก่น
- ญาณภัทร ยอดแก้ว. (2551). การพัฒนาโครงการปฏิบัติธรรมเนื่องในวันสำคัญ กรณีศึกษาวัดเอก อำเภอกระแสดินธุ์
จังหวัดสงขลา. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต คณะศิลปศาสตร, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- บุญธรรม กิจปรีดาบริสุทธ์. (2546). สถิติวิเคราะห์เพื่อการวิจัย (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: จามจุรีโปรดักท์
- บุญชม ศรีสะอาด. (2538). วิธีการทางสถิติสำหรับการวิจัย 2. กรุงเทพฯ: สุวีริยาสาส์น.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2546). พุทธธรรม (พิมพ์ครั้งที่11). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2551). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. กรุงเทพฯ. โรงพิมพ์มหาจุฬา
ลกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2557). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์ (พิมพ์ครั้งที่ 28).
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาขุนทอง อคฺคฺวโร (สนนํพา). (2554). ความพึงพอใจของนักเรียนที่มีต่อการจัดการสภาพแวดล้อม ในโรงเรียน
ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย อำเภอบ้านสร้าง จังหวัดปราจีนบุรี. พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, โดยมหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระอาทิตย์ ยานันท์. (2552). การพัฒนาอุบาสกอุบาสิกาตามแนวพุทธวิธี: ศึกษาผลสัมฤทธิ์โครงการเพิ่มโอกาสบวช
เนกขัมมบารมี ของวัดปัญญานันทาราม ตำบลคลองหก. พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, โดยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย.
- พระอุเทน อุเทโน. (2554). ความพึงพอใจของนักเรียนที่มีต่อการบริหารงานวิชาการ โรงเรียนมัธยมศึกษา อำเภอพนม
ทวน จังหวัดกาญจนบุรี. พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, โดยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พวงรัตน์ ทวีรัตน์. (2530). วิธีการวิจัยทางพฤติกรรมศาสตร์และสังคมศาสตร์. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศรีนครินทร
วิโรฒ.
- สวดมนต์แปลไทยฉบับนักเรียน. (2550). (พิมพ์ครั้งที่ 2). เอส.อาร์.พรีนติ้งแมสโปรดักส์.
- วารภรณ์ กัณหสิริ. (2545). ความพึงพอใจในการให้บริการด้านข้อมูลข่าวสารของการท่าอากาศยานแห่งประเทศไทย
ศึกษาเฉพาะกรณี เคาเตอร์ประชาสัมพันธ์ท่าอากาศยานกรุงเทพฯ. ปริญญาโทบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต,
มหาวิทยาลัยอีสเทิร์นเอเซีย.
- สุวัฒนา ไบเจริญ. (2540). ความพึงพอใจของลูกค้าต่อการให้บริการของธนาคารออมสิน สาขาขอนแก่น. วิทยานิพนธ์
ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

